ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

Психологія особистості

Юрій МАКСИМЕНКО, Людмила МАТОХНЮК

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Yurii MAKSYMENKO, Liudmyla MATOHNIUK

CONCEPTUAL MODEL OF PERSONALITY INFORMATION COMPETENCE

DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03.082 **УДК: 159.9.016.5**

Постановка суспільної проблеми. Створення належних умов для життєдіяльності, благополуччя особистості передбачає, поряд з іншим, забезпечення її надійної інформаційної безпеки. Інформаційна безпека особистості є ключовою в умовах гібридної війни, яку веде проти України Російська Федерація. Використання медіатехнологій, *по-перше,* позначається на свідомості людей, що вимагає підвищення їх інформаційної грамотності (див. Доктрину інформаційної безпеки України від 25 лютого 2017 року № 47/2017); *по-друге,* потребує якісної підготовки професійних кадрів із високим рівнем компетентності. В умовах інтенсивної інформатизації суспільства жодна з професій не обходиться без фахівців, котрі мають високий рівень комп'ютерної підготовки (Постанова Президії НАПН України від 20 травня 2010 року "Концепція впровадження медіаосвіти в Україні"); *по-третє,* вимагає оновлення змісту освіти в новій українській школі та набуття учнями ключових компетентностей, у тому числі інформаційно-цифрової, потрібних для успішної самореалізації (Постанова уряду від 14 грудня 2016 року № 988-р.); *по-четверте,* сприяє поліпшенню життєвого рівня населення, найповнішому засвоєнню та використанню громадянами новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ); *по-п'яте,* прискорює створення загальнодержавних інформаційних систем і водночас підвищує рівень інформаційної безпеки особистості.

Інформаційна компетентність забезпечується постійним розвитком особистості відповідно до нових досягнень в інформатизації суспільства, її психологічною готовністю до самовдосконалення. Зазначена проблема має як емпірично-прикладний, так і фундаментально-теоретичний характер, що зумовлює своєчасність її комплексного психологічного дослідження, насамперед для обґрунтування методологічної бази та розроблення технологій розвитку належної інформаційної обізнаності особистості.

Мета (цілі і завдання) дослідження. Мета полягає у теоретико-психологічному обґрунтуванні та емпіричній перевірці структури, функцій, засобів розвитку інформаційної компетентності особистості.

Згідно з поставленою метою визначено такі **завдання дослідження**:

1. Узагальнити результати теоретичних та емпіричних досліджень з психології інформаційної компетентності особистості.

2. На основі узагальнених результатів обґрунтувати структуру інформаційної компетентності особистості та здійснити аналіз її сформованості як інтегрованої риси-якості.

3. Розробити структурно-функціональну модель інформаційної компетентності особистості та описати компонентний склад її показників, розкрити їх психологічну сутність.

Авторська концепція. 1. Вивчення особливостей інформаційної компетентності особис-

Copyright © МАКСИМЕНКО Юрій Борисович, МАТОХНЮК Людмила Олександрівна, 2020.

тості важливо здійснювати на засадах *інтегративного підходу*, який передбачає дотримання принципів детермінізму, цілісності розвитку, єдності свідомості і діяльності, антропоцентризму; використання теорій потреб (А. Маслов, Д. МакКлелланд та ін.), поколінь (Н. Хоув, В. Штраус та ін.) і структурно-типологічного (передбачає виокремлення компонентів інформаційної компетентності) та ресурсного (важливого для розроблення програми розвитку інформаційної компетентності особистості) підходів.

2. Розвиток інформаційної компетентності особистості можливий через набуття нею стану цілісності, *самоінтеграції* у процесі змін, які відбуваються в сучасному суспільстві. Вказана компетентність являє собою *інтегральну якість особистості*, що спричинена насамперед її спрямованістю на задоволення життєвих цілей та потреб шляхом набуття нею в інформаційному суспільстві оптимальної мотивації.

3. Інформатизація суспільства може стати підґрунтям як ефективної життєдіяльності та розвитку людини, так й призвести її до особистісної деформації.

4. Інформаційну компетентність особистості потрібно цілеспрямовано розвивати з урахуванням її конкретних функцій, а саме мотиваційно-спрямувальної, когнітивно-сприймаючої, комунікативної, нормативно-розвивальної, операційно-орієнтаційної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало вітчизняних та зарубіжних науковців досліджували різні аспекти інформаційної компетентності особистості, зокрема особливості становлення особистості як суб'єкта психосоціального розвитку (Б. Ананьєв, І. Данилюк, Е. Еріксон, А.А. Фурман та ін.), психологічні аспекти комунікативних процесів у мережі (О. Войскунський, А. Жичкіна, Т. Щербан та ін.), переробка інформації в системі цілеспрямованої діяльності людини як вибір особистості (Г. Балл, З. Кіреєва, С. Максименко та ін.), психологічне благополуччя особистості (А. Коваленко та ін.), зміст інформаційної компетентності (Н. Баловсяк, І. Кисла, А. Хуторський та ін.) та "інформативної" компетентності майбутнього педагога (Г. Гудвін, Л. Маккаускейт, Л. Пєтухова, Д. Рейд, П. Рейман, О. Яскевіч та ін.), формування професійної свідомості (О. Дробот, Н. Шевченко та ін.), особливості формування й розвитку інформаційної компетентності викладача ЗВО (О. Полуніната, Л. Шевчук ін.), теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики (Н. Самойленко, О. Спірін та ін.). Особливості комп'ютерної компетентності педагога в контексті особистісно зорієнтованого навчання вивчали П. Беспалов, В. Ребрина та ін., специфіку підготовки непрофесійних, пересічних користувачів електронних обчислювальних машин – Ю. Машбиць, М. Смульсон та ін., компетентності особистості як компонент навчальних досягнень учнів – С. Бондар, М. Галатюк, Н. Самойленко та ін., психологічні засади розвитку інформаційної компетентності у молодшому шкільному віці – Т. Грицька, Л. Ситнікова, І. Форноляк та ін., залежності особистості від Інтернету – Н. Бугайова, А. Войскунський, О. Каменських та ін., соціально-психологічні особливості спілкування в Інтернеті – А. Жичкіна, О. Немеш та ін.; вплив Інтернету на особистість – Ю. Бабаєва, С. Каракозов та ін., її духовно-моральне виховання і розвиток – І. Бех, Г. Цимбаленко, В. Щербаченко та ін., життєконструювання особистості та розвитку її творчої компетенції – І. Єрмаков, Т. Титаренко, О. Шилова та ін., нові інформаційні технології в освіті – М. Дагман, Ю.Максименко, Б. Юссеф та ін., специфіку медіапедагогіки, цифрової грамотності та електронної компетентності особистості – Л. Мастерман, Дж. Романі та ін. Проте будь-який з цих підходів лише частково розкриває суть інформаційної компетентності особистості, що не дозволяє методологічно виважено, системно, психологічно змістовно розкрити означений феномен.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні інформація і знання стають усе більш важливим фактором, рушійною силою економічного розвитку й процвітання суспільства. Успішна соціалізація особистості залежить від її ефективної участі в інформаційних системах. Узагальнені результати досліджень дають змогу провести теоретичні та методологічні пошуки, визначити різновиди методичної, дослідницької роботи у сучасній психологічній практиці. Оскільки інформаційні технології, впливаючи на людину, зумовлюють перетворення насамперед у мотиваційно-особистісній сфері та особистості загалом (О. Войскунський та ін.), створення високоякісного інформаційного середовища є ключовим завданням на шляху переходу України до інформаційного суспільства.

DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03
ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
Психологія і суспільство

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих наукових результатів

ПОКАЗНИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У дослідженні концептуальної моделі дотримано *базових принципів* психології таким чином: *детермінізму* (інформаційне середовище є не просто умовою, зоною проживання людини, але й культурою, яка містить найважливіші знання, переживання, котрі багато в чому змінюються та позначаються на процесі становлення особистості); *цілісності розвитку* (бурхливий розвиток інформатизації суспільства зумовлює необхідність людини пристосовуватися, адаптовуватися, що підтверджує неперервність особистісного розвитку; психіка формується, функціонує і проявляється як цілісне, інтегральне явище, забезпечуючи поєднання знань, умінь, навичок, компетентностей, здібностей, спрямованості, готовності тощо); *єдності свідомості й діяльності* (суспільно-трудова діяльність неможлива без застосування інформаційно-комунікаційних технологій і здійснюється через засоби телекомунікацій, Інтернет-середовище); *антропоцентризму* (людина не пристосовується до середовища, а змінює світ за допомогою медіа-, ІКТ-технологій відповідно до власних потреб).

Інформація в історії розвитку цивілізації завжди відігравала визначальну роль і була основою прийняття людиною рішень на всіх рівнях та етапах розвитку суспільства і держави. Залежно від контексту (Закон України "Про інформацію", Цивільний кодекс України та ін.) *поняття інформація* вживають у різних значеннях. Інформацію можна охарактеризувати з різних позицій: як достовірність (О. Юферева [**48**] та ін.), як цінність (Н. Макарова [**21**], Л. Скачек [**39**] та ін.), як безпечність (Е. Дорожкін [**10**], Я. Шевченко [**10**] та ін.) тощо.

Оскільки загальноприйнятого визначення поняття інформації немає, терміном "інформація" у дослідженні позначено задокументовані або публічно оголошені відомості, зміст, знання того, про що отримувач довідався у результаті сприйняття й опрацювання певних даних у процесі життєдіяльності людини чи групи.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що інформація і знання – це найважливіші продукти виробництва інформаційного суспільства, а його характерними теоретичними рисами є зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг, збільшення їх частки у валовому внутрішньому продукті; зростання ролі інформації і знань у житті суспільства; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, уможливлює їх доступ до світових інформаційних ресурсів та задоволення потреб щодо інформаційних продуктів і послуг; посилення вагомості інформатизації та ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах.

У дослідженні враховано результати аналізу Ф. Уебстера [**44**], який дійшов низки важливих висновків щодо інформатизації суспільства, визначивши, що воно є не новим типом суспільства, а процесом його безперервної інформатизації. З огляду на це, поняття *"інформаційне суспільство"* потрактоване як таке суспільство, у якому зосереджено всю сукупність суспільних відносин у різних сферах людської діяльності (політиці, економіці, освіті, культурі, дозвіллі, особистому житті тощо), що відбувається на засадах широкого використання ІКТ, завдяки чому будь-хто має можливість створювати, поширювати та використовувати інформацію як психологічний ресурс для адаптації у соціумі.

З'ясовано, що в інформаційному суспільстві розширюються межі свободи, незалежності, самостійності (Е. Тоффлер [**43**] та ін.), зростає рівень екологічно зорієнтованої людини (Е. Масуда [**23**] та ін.) та одночасно зростають можливості маніпулятивності (Д. Лайоном [**20**] та ін.) тощо. Це приводить до того, що створюються принципово нові умови для праці, а політичні рішення мають значний вплив на всі сфери життєдіяльності людини.

Становлення та розвиток інформаційного суспільства багато науковців розглядали з точки зору теорії *постіндустріального* підходу, виникнення суспільства нового типу (Й. Масуда [**23**], Ф. Махлуп [**25**] та ін.), *технологічного* (кібернетичного) підходу, де інформація прирівнюється до наукового знання (Д. Белл [**2**], Е. Тоффлер [**43**] та ін.) і *гуманітарного* (філософського, соціологічного та ін.), де інформацію трактують як соціальну комунікацію (М. Кастельс [**16**], Ю. Хаяші [**45**], Ф. Уебстер [**44**] та ін.). Вочевидь саме від інформації у сучасному світі залежить ефективність життєдіяльності людини.

Ефективність життєдіяльності потрактовано як найповніше задоволення людиною життєвих потреб та цілей шляхом обрання нею оптимальної мотивації та шляхів реалізації.

У психологічних дослідженнях компетенцію визначено як коло повноважень, соціальну вимогу (О. Пометун [**34**], О. Проворов [**36**], О. Смолянинова [**36**], А. Хуторський [**46**] та ін.), як синонім до слова компетентність (О. Зеєр [**13**], Т. Гудкова [**9**], А. Миролюбов [**27**] та ін.), як складову компетентності (К. Махмурян [**26**], Е. Соловова [**40**], В. Софронова [**41**], І. Пересторонiна [**31**] та ін.), як здатність особистості (Н. Гендіна [**7**], Л. Петухова [**32**], О. Спірін [**42**] та ін.), як інтегральну характеристику особистості (П. Беспалов [**3**], О. Євладова [**11**] та ін.).

Установлено, що інформаційну компетентність особистості вчені розглядають як її здатність використовувати інформаційні технології з метою задоволення власних індивідуальних потреб і суспільних вимог щодо формування загальних та професійно спеціалізованих компетентностей (О. Спірін [**42**], Н. Гендіна [**7**], Л. Пєтухова [**32**] та ін.), або як інтегральну якість особистості, що охоплює мотивацію до опанування відповідних знань, як здатність до вирішення завдань у навчальній і професійній діяльності за допомогою комп'ютерної техніки та як оволодіння прийомами комп'ютерного мислення (П. Беспалов [**3**], С. Яковенко [**50**] та ін.) тощо.

У зарубіжних системах освіти *поняття інформаційної компетентності* виокремлено таким чином: як цифрову грамотність (digital literacy) (А. Ферраррі [**53**] та ін.), як технологічну грамотність (technology literacy) (Дж. Кон Стант, У. Мозер, Д. Рєхен, Л. Салганік [**55**] та ін.), як інформаційну грамотність (information literacy) (Ю. Гамбург [**54**], Е. Бен [**54**], Арци [**54**] та ін.), як інформаційно-комунікаційно-технологічну компетентність (Н. Гудвін [**56**], Л. Маркаускайт Дж. Романі [**56**] та ін.) і як інформаційно-комунікційно-технологічні навички (ICT skills) (Д. Рейд [**51**], П. Рейман [**51**] та ін.) та ін.

Критичний огляд наукової літератури дозволив визначити *компетенцію* як формально описані вимоги до професійних та інших якостей, що значущі для виконання певного виду діяльності, а *компетентність* – як інтегровану якість особистості, що охоплює її спрямованість, професійні знання, уміння й навички, необхідні для успішної діяльності, а також її готовність і здатність до систематичного саморозвитку, самовдосконалення.

Узагальнення відомостей про *інформаційну компетентність особи* дає підґрунтя визначити її як спрямованість особистості на забезпечення ефективності життєдіяльності в інформаційному суспільстві, яка являє собою інтегральну якість особистості, цілісну, динамічну систему персональних здатностей, які дозволяють свідомо і творчо визначати та здійснювати свою професійну діяльність. Інформаційну компетентність слушно характеризувати як нормативну основу існування фахівця з визначеними критеріями професіоналізму.

На основі аналізу наукових джерел, даних експертів та з урахуванням ідеї компонентного складу інформаційної компетентності (Н. Баловсяк [**1**], А. Хуторський [**46**], І. Кисла [**17**], Р. Павлюк [**30**] та ін.) визначено основні показники інформаційної компетентності особистості, які згруповано в дев'ятнадцять біполярних показників (концепція О. Саннікової [**38**]): спрямованість (ЦЖ+) – немає спрямованості (ЦЖ–); потреба в ІКТ (РР+) – відсутність потреби в ІКТ (РР –); досягнення успіху (М+) – уникання успіху (М–); екстравертованість (А+) – інтравертованість (А–); позитивне сприйняття інших людей (О+) – негативне сприйняття інших людей (О–); різноманітне когнітивне мислення (К+) – стереотипне когнітивне мислення (К–); самостійність у рішеннях (ЛкЖ+) – несамостійність у рішеннях (ЛкЖ–); сильні особистісні якості (ЛкЯ+) – слабкі особистісні якості (ЛкЯ–); емоції позитивні (EM_PL) – емоції негативні (EM_MN); комунікативність (КТ_КМ) – реціпієнтність (КТ_RP); суб'єктність (КТ_SB) – об'єктність (КТ_ОВ); лідер людина (КТ_ТН) – лідер комп'ютер (КТ_СР); активність (КТ_АК) – пасивність (КТ_ВС); задоволення життям (ПрЖ+) – незадоволеність життям (ПрЖ–); розвинені вольові якості (С+) – нерозвинені вольові якості (С–); потреба в позитивних емоціях (EV+) – немає потреби в позитивних емоціях (EV-); гармонія з природою (ЕК+) – дисгармонія з природою (ЕК–); правова обізнаність (PR+) – правова безграмотність (PR–); самореалізація (РЖ+) – нереалізованість (РЖ–).

Охарактеризуємо їх сутність. *Цілі в житті.* Високий рейтинг життєвих цілей (ЦЖ+) характеризує наявність у людини мети на майбутнє, яка надає життю осмисленості, спрямованості й певної перспективи. Низькі значення (ЦЖ–) висвітлюють особистість без планів на майбутнє: немає потреби в успішно-

ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

му вирішенні прикладних завдань, мотивації до навчання, інтересів, ідеалів; вона не потребує переконань в необхідності інформаційно-цифрової грамотності, в неї немає потреби досягти успіху й показати себе з кращого боку та ін. Низькі бали властиві особам, які живуть сьогоднішнім або вчорашнім днем.

Мотиваційний показник – високі значення показника (М+) передбачають потребу у самовираженні, досягненні успіху, до вдалого вирішення різнопланових завдань через застосування інформаційно-комунікаційних технології. Такі люди зазвичай упевнені в собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні й активні, наполегливі у досягненні мети, цілеспрямовані. Низькі значення показника (М–) пов'язані з потребою уникнути зриву, осуду, покарання. Такі люди заздалегідь бояться можливої невдачі, думають про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі. Вони мають підвищену тривожність, не впевнені у своїх силах, можуть впадати у стан, близький до панічного.

Проєктно-поведінковий показник інформаційної компетентності особистості характеризується високими значеннями показника (РР+) і пов'язаний з потребою успішно застосовувати інформаційно-комунікаційні технології у будь-якій сфері. Такі люди оцінюються через плани на майбутнє, чіткість та самостійність у процесі їх сформованості в інформаційному суспільстві; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, спроможність оперувати даними на основі використання сучасних ІКТ. Вони приймають себе як особистість, усвідомлюють себе носієм позитивних, соціально бажаних характеристик, у певному сенсі задоволені собою. Низькі значення показника (РР–) характеризують небажання бути носієм позитивних, соціально бажаних характеристик; виявляють відсутність прагнення застосовувати інформаційно-комунікаційні технології. Такі люди не мають чітких планів на майбутнє в інформаційному суспільстві; не діють і не виявляють ініціативи для здобуття знань із застосування ІКТ; у них немає чітких планів на майбутнє.

Активність. Позитивні значення (А+) як показника екставертованості вказують на високий рівень активності, товариськості та імпульсивності. Екстраверти надають перевагу роботі з командою та у взаємодії з іншими людьми. Негативні показники свідчать про інтравертованість (А –). Інтроверти вважають за краще працювати незалежно від колективу (комп'ютери, індивідуальні проекти), вони проявляють певну пасивність, у них спокійні емоційні реакції.

Оцінка. Високі значення показника оцінки (О+) свідчать про рівень самоповаги, про те, що людина приймає себе як особистість, яка схильна усвідомлювати себе носієм позитивних, соціально бажаних характеристик, у певному сенсі задоволена собою. Позитивні значення цього показника вказують на привабливість їхніх позитивних якостей, які притягують людей одних до одних. Низькі значення показника (О–) стосуються вміння підвищувати рівень критичності у ставленні до себе, незадоволеність власною поведінкою, ступенем прийняття самого себе. Особливо низькі значення цього параметра щодо самооцінки свідчать про можливі невротичні або інші проблеми, що пов'язані з відчуттям незначної цінності своєї особистості. Зазвичай такі люди негативно сприймають інших людей.

Когнітивний показник інформаційної компетентності особистості. Тут високі значення показника (К+) передбачають потребу різноманітних когнітивних способів сприйняття, мислення, спілкування. Такі люди володіють знаннями, характеризуються належним виконанням обов'язків, функцій, розумінням своєї суспільної значущості, володінням способами, методами, засобами успішної діяльності. В них наявні сформовані компетенції використання інформаційно-комунікаційних технологій, уміння отримувати, оцінювати, зберігати та обмінювати інформаційні дані тощо. Низькі значення показника (К–) характеризуються стереотипними когнітивними способами сприйняття, мислення, спілкування; потребою перебувати наодинці, замкненістю у власному світі. Такі люди дезорієнтовані в інформаційному суспільстві, виявляють певну пасивність, мають спокійні емоційні реакції, не бажають змінювати свої знання та стиль мислення.

Локус контролю Життя. Високі значення локусу контролю "життя або керованість життя" (ЛкЖ+) сигналізує про уміння людини вводити поняття контролю у своє повсякдення, вільно приймати рішення та виконувати їх. Тоді особа сама спроможна здійснити аналіз отриманої інформації та самостійно прийняти рішення. Низькі значення Локусу контролю (ЛкЖ–) свідчать про переконаність у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що воно ілюзорне і безглуздо що-

небудь загадувати на майбутнє, про фаталізм, невідворотність сил, які наперед визначають долю людей.

Локус контролю Я. Високі бали локусу контролю Я (ЛкЯ+) відповідають уявленню людини про те, що вона є сильною особистістю, яка має свободу вибору своїх цілей і завдань для побудови свого життєвого шляху відповідно до уявлень про його сенс. Такі люди впевнені в тому, що мають свою думку, бачення життя в інформаційному суспільстві. Низькі бали локусу контролю Я (ЛкЯ-) свідчать про зневіреність у своїх силах, про нездатність контролювати події власного життя. Такі люди характеризуються як слабкі особистості. Їм притаманне бажання повернути тодішні часи назад, жити по-старому.

Персоніфікація, що означає наділення неживих предметів людськими якостями, має глибоке коріння в людській психіці (А. Гордєєва) і є актуальною у світі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [8]. Можливість вести з комп'ютером діалог, сприйняття машини в ролі партнера, здатного приймати рішення, розуміти і реагувати на дії людини, сприяють прояву персоніфікації. Показники подано за принципом рівновірогідності й збалансування відповідей на протилежні за значенням категорій ("суб'єктивність – об'єктивність", "комунікативність – реципієнтність", "лідер-людина – лідер-комп'ютер", "емоції позитивні" – "емоції негативні"). "Суб'єктивність" об'єднує відповіді або безпосередньо відносить комп'ютер до класу суб'єктів чи відзначає наявність у нього рис, необхідних для визнання його суб'єктом. "Об'єктивність" характеризує сприйняття комп'ютера як об'єкта, що має певний зовнішній вигляд, улаштування, функції. "Комунікативність" передбачає приписування комп'ютеру суб'єктних якостей партнера-комунікатора. "Реципієнтність" наділяє комп'ютер суб'єктивними якостями партнера-реципієнта, здатністю бути "слухачем". "Лідер-людина" – це ситуація, коли приймаються пасивні якості комп'ютера у діалозі з людиною. "Лідер-комп'ютер" визначає суб'єктивні якості комп'ютера як здатність брати ініціативу на себе, залежність людини від комп'ютера, перекладання відповідальності на комп'ютер. Компоненти "емоції позитивні" характеризують таке сприйняття комп'ютера людиною, що відрізняється позитивним ставленням до існування ПК. "Емоції негативні" свідчать про загальний скептицизм, недовіру, непотрібність комп'ютеризації, страх людини перед комп'ютером. "Активність" приписує комп'ютеру суб'єктивні якості, якими передбачено активну сторону у взаємодії з людиною, в іншому разі – їх відсутність.

Процес життя. Високі бали за цією шкалою (ПрЖ+) вказують на те, чи вважає людина своє життя цікавим, емоційно насиченим, наповненим змістом. Такі люди сприймають інформаційне суспільство як таке, що відкриває велике поле для діяльності та дає змогу зробити життя емоційно насиченим. Це люди, котрі живуть сьогоднішнім днем. Низькі бали за цією шкалою (ПрЖ–) є ознакою незадоволеності своїм життям у сьогоденні. Сучасне суспільство викликає низку проблем, для вирішення яких потрібно особі докласти значних зусиль. Такі люди також надають повноцінного сенсу спогадам про минуле.

Сила. Високі показники (С+) підтверджують особистісну значущість у роботі з комп'ютером, що проявляється здатністю та спроможністю вільно висловлювати думки й мати власну позицію щодо застосування ІКТ. Людина може демонструвати почуття, потрібні для забезпечення позитивних результатів професійної діяльності; розвивати позитивні якості, що допомагають самореалізації у житті, зокрема нарощувати цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, самостійність, самовладання, самокритичність, самоконтроль, емоційний тонус. Особистість усвідомлює значущість предмета й результату діяльності. Розвиток вольових сторін особистості є свідченням розвинених вольових якостей, таких як незалежність, схильність розраховувати на свої сили у складних ситуаціях, упевненість у своїх силах. Низькі значення показника вказують на несформованість вольових якостей (С–). Особистісна значущість виявляється нездатністю та неспроможністю вільно висловлювати думки та виражати власну позицію щодо застосування ІКТ. Людина має негативні почуття, що спричиняє безрезультатність професійної діяльності; нестабільний емоційний тонус, емоційну неприйнятливість, неспроможність самовладання, безініціативність, нерішучість. Вона не усвідомлює значущості предмета й важливості результату діяльності.

Емоційно-вольовий показник інформаційної компетентності особистості (EV+). Високі його значення пов'язані з потребою позитивних емоцій під час роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями; із жагою чуттєвому ставленні до сучасного світу та себе як його

DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03
ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

представника; з бажанням проявити вольові якості у процесі особистісного становлення; зі свободою вибору, яка потрібна, щоб побудувати своє життя відповідно до власних цілей, завдань та уявлень про його сенс. Такі люди характеризуються здатністю і спроможністю висловлювати вільно думки та проявляти власну позицію у застосуванні ІКТ; цілеспрямованістю, самовладанням, наполегливістю, ініціативністю, рішучістю, самостійністю, самокритичністю, самоконтролем. Низькі значення показника (EV–) свідчать про недостатність позитивних емоцій під час роботи особистості з інформаційно-комунікаційними технологіями; низьку потребу в особистісному становленні. Така людина власне життя будує відповідно до установлених стереотипів, не знає, чого реально хоче, їй притаманні безініціативність, нерішучість, неспроможність відстоювати свою думку, власну позицію.

Екологічний показник інформаційної компетентності особистості. Його високі значення (ЕК+) характеризуються потребою відповідати вимогам сучасного життя в інформаційному суспільстві, перебувати в гармонії з природою; бажанням в підтриманні чистоти навколишнього середовища; усвідомленням важливості екологічної безпеки. Така людина відповідальна та дисциплінована, вона підтримує чистоту робочого місця і приміщення, у якому працює, дотримується вимог санітарії та гігієни. Низькі значення показника (ЕК–) відображають неусвідомленість вимог сучасного життя в інформаційному суспільстві, байдуже ставлення особи до навколишнього середовища, довкілля. Така людина безвідповідальна та недисциплінована, нехтує вимогами санітарії та гігієни.

Правовий показник інформаційної компетентності особистості (PR+). Його високі значення характеризують потребу в громадській активності, позиції; правову обізнаність; усвідомлення значення етики у роботі з інформацією; володіння засобами й методами захисту інформації. Така людина має власний світогляд, дотримується безпеки приватної власності. Вона розуміє особливості роботи з базами даних, дотримання безпеки в Інтернеті та кібербезпеки. Низькі значення показника (PR–) вказують на низьку потребу мати громадянську позицію; усвідомлене ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій; незнання правил етики роботи з інформацією. Така людина не має власного світогляду, апатична до суспільних подій.

Результат життя. Високі значення цього показника або задоволеність самореалізацією (РЖ+) характеризують особистість, у якої наявний великий життєвий досвід, вона спирається на своє минуле, яке може надавати сенс життю, готова ділитися своїм досвідом з іншими, має бажання орієнтуватися в інформаційному просторі та самовдосконалюватися. Аналогічні низькі значення показника (РЖ–) свідчать про незадоволеність особою прожитою частиною життя. Своєї особистісної значущості вона не розуміє, не здатна надавати інформацію іншим у зрозумілій формі, має труднощі щодо орієнтування в інформаційному просторі, не вміє користуватись сучасними інформаційно-комп'ютерними технологіями. Особливо низькі значення рівнів самоповаги та самооцінки вказують на вірогідність невротичних проблем, пов'язаних з недооцінкою значущості своєї особистості.

Інші чинники, які переважно впливають на становлення інформаційної компетентності особистості, окрім широких змін в інформаційному суспільстві, на наш погляд, доречно виокремити у дві основні групи: а) організаційно-професійні (посада в організації; рівень освіти; стаж професійної діяльності); б) соціально-демографічні (вік; стать). До того ж важливо, що сукупно типові характеристики показників через рефлексію відображають формовияв компонентів у конкретної людини, що дозволяє висновувати про загальний рівень інформаційної компетентності особистості (Л. Матохнюк) **[24]**. А це означає, що інформаційно компетентна особистість (ІКО) характеризується потребою у свободі вибору, в побудові свого життя відповідно до власних цілей, завдань та уявлень про його сенс, у ставленні до сучасного світу та до себе як його представника; у самовираженні, досягненні успіху, у вдалому вирішенні різнопланових завдань за допомогою інформаційно-комунікаційних технології; у громадській активності, позиції; правовій обізнаності; усвідомленні важливості дотримуватись етичних вимог під час роботи з інформацією; володінні засобами й методами захисту інформації відповідно до вимогам сучасного життя в інформаційному суспільстві, у потребі перебувати в гармонії з природою; здатністю проєктувати плани на майбутнє, здійснювати аналіз отриманої інформації та самостійно приймати рішення, контролювати

перебіг свого життя; вільно висловлювати думки та виявляти власну позицію щодо застосування ІКТ; наявністю чіткої мети на майбутнє, яка надає життю осмисленості, спрямованості й перспективи, сформованістю власного світогляду, дотриманням безпеки приватної власності, безпеки в Інтернеті та кібербезпеки.

Такі люди здатні та спроможні вільно висловлювати свої думки й проявляти власну позицію відносно застосування ІКТ; цілеспрямовані, врівноважені, наполегливі, ініціативні, рішучі, самостійні, самокритичні, спроможні до самоконтролю, мають великий життєвий досвід. Вони готові ним ділитися, мають бажання орієнтуватися в інформаційному просторі та самовдосконалюватися. У таких особистостей розвинені когнітивні здібності сприйняття, мислення, вольові якості (незалежність, схильність покладатися на свої сили у складних ситуаціях, упевненість у власних талантах), активність, товариськість та імпульсивність, високий рівень самоповаги. Вони мають позитивні емоції щодо роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями; готові до емоційної насиченості свого життя. Такі люди позитивно сприймають комп'ютер, приписують йому суб'єктні якості партнера-комунікатора, вони є сильними особистостями, мають свободу вибору своїх цілей і завдань для побудови свого життєвого шляху, розуміють його сенс, сприймаючи інформаційне суспільство як таке, що сприяє ефективності життєдіяльності.

Установлено, що інформаційно деформована особистість (ІДО) не має потреби в успішному вирішенні прикладних завдань, мотивації до навчання, інтересів в досягненні успіху й можливості показати свої здібності з кращої позиції; вона не бажає бути носієм позитивних, соціально бажаних характеристик, не готова застосовувати інформаційно-комунікаційні технології; в неї переважають негативні емоції під час роботи з сучасними комп'ютерними засобами; вона не намагається прийняти чітку громадську позицію, усвідомлено ігнорує вимоги закону, цінності права, зневажливо ставиться до правових принципів і традицій; не дотримується етичних правил роботи з інформацією. Такі особи зазвичай живуть без планів на майбутнє в інформаційному суспільстві або живуть відповідно до стереотипів; не діють та не проявляють ініціативи для здобуття знань із застосуванням комп'ютерних технологій; заздалегідь бояться можливої невдачі, думають про шляхи її уникнення, тому перебувають наодинці у власному внутрішньому світі [**6**]. Вони відрізняються підвищеною тривожністю, невпевненістю у своїх силах, можуть впадати у стан, близький до панічного; виявляють певну пасивність, у них спокійні емоційні реакції. Їм притаманне стереотипне когнітивне сприйняття, мислення, в них несформовані вольові якості, вони нездатні та неспроможні вільно висловлювати думки й виражати власну позицію стосовно застосування ІКТ, їм притаманний нестабільний емоційний тонус, емоційна несприйнятливість, неокресленість цілей, безініціативність, нерішучість, неспроможність обстоювати свою думку, проявляти власну позицію, байдуже ставлення до навколишнього середовища. Водночас незадоволеність самореалізацією, що пов'язана з недооцінкою значущості своєї особистості, спричиняє прояв невротичних станів. Для таких людей притаманне сприйняття комп'ютера як об'єкта із зовнішнім статусом, що провокує її залежність від комп'ютера та перекладання відповідальності на нього. Під час використання інформаційно-комунікаційних технологій у них виникає почуття недовіри, непотрібності комп'ютеризації, страх перед нею, загальний скептицизм, пасивна позиція у такій взаємодії. Люди з низьким рівнем інформаційної компетентності є слабкими особистостями, які незадоволені своїм життям у сьогоденні, а сучасне суспільство викликає в них низку проблем, для вирішення яких потрібно докласти значних зусиль. Вони зневірені у своїх силах контролювати події власного життя, дезорієнтовані в інформаційному соціумі, проявляють певну пасивність, що призводить до деформації їхньої особистості.

СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Для організації дослідження порівнево організованої інформаційної компетентності особистості потрібно згрупувати показники у більші групи (компонентні набори), але варто зробити це так, щоб у кожному такому наборі були показники, близькі за своєю якісною характеристикою. Це дасть змогу виявити рівень їх розвитку, а далі здійснити узагальнення та визначити перспективи удосконалення цієї здатності. Для такого групування

DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03
ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

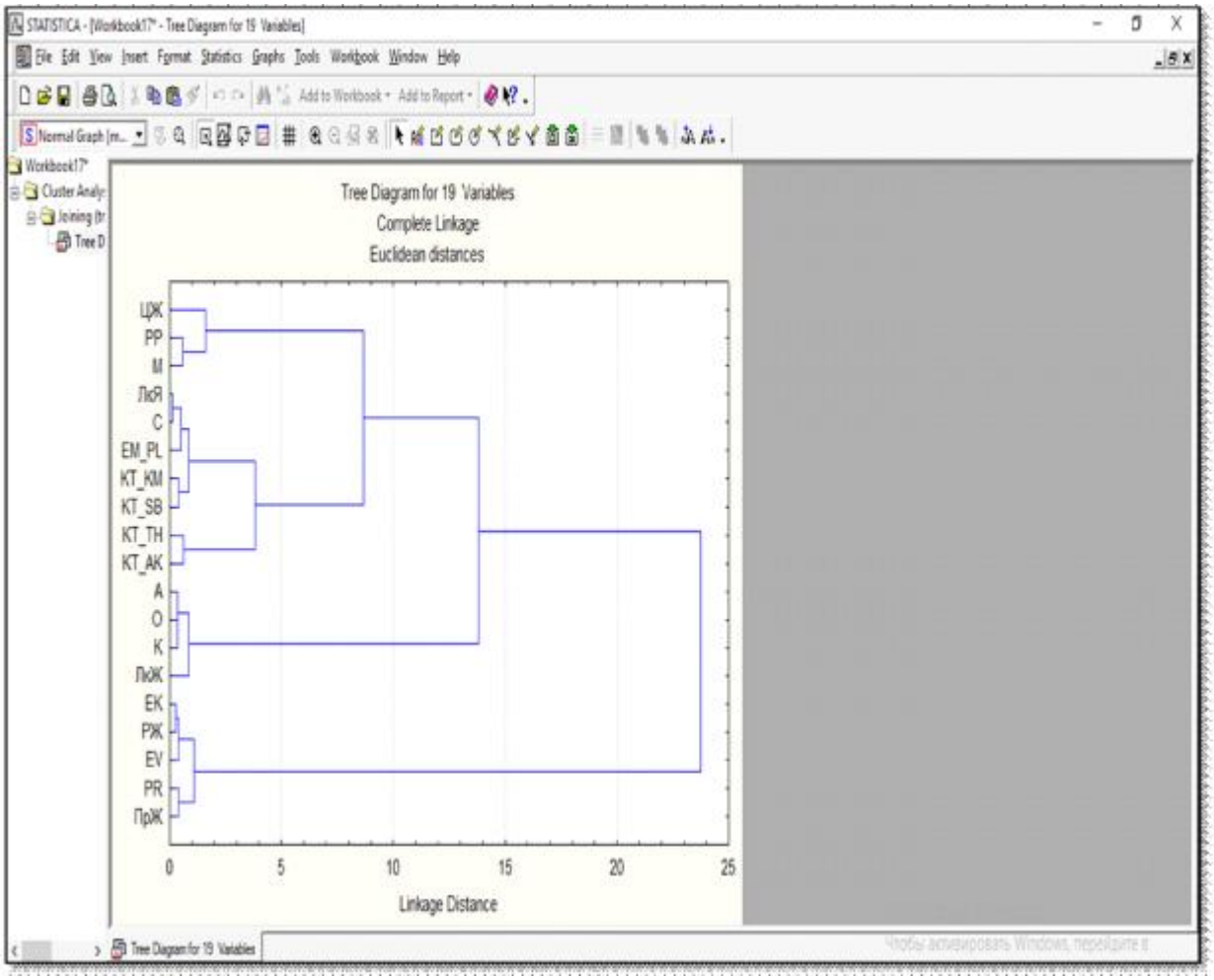

Рис.1.
Використання програмного забезпечення SPSS щодо виділення компонентного складу інформаційної компетентності особистості

було використано *кластерний аналіз*, оскільки треба було враховувати та узагальнити велику кількість показників.

З використанням програмного забезпечення SPSS було виділено компонентний склад інформаційної компетентності особистості, який охоплює систему мотивів, спрямованості, суб'єктивну, особистісну, групову та ділову спрямованості, здатності особистості, життєві цінності, комунікативність, проєктно-поведінковий, емоційно-вольовий, екокультуру, правову культуру, зміст життя. Відповідні компоненти згуртовано у блоки: мотиваційно-спонукальний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-ціннісний, змістовий ***(рис.1)***.

Система мотивів свідчить про потребу особистості успішно вирішувати практичні завдання, зумовлює стійку позитивну спрямованість до навчання, інтереси до нього. Особистість у такому випадку переконана в обов'язковості інформаційно-цифрової грамотності, що підкріплено бажанням досягти успіху та мати кращий вигляд перед іншими. Якщо людина мотивована, то її задоволення від роботи може привести до більш якісного результату. При цьому очевидно, що мотивована поведінка людини в інформаційному суспільстві залежить від багатьох чинників. По-перше, від потреби в соціальному оточенні, у спілкуванні з людьми, в домаганні відчувати підтримку. Соціальні мережі допомагають друзям, бізнес-партнерам спілкуватися і встановлювати зв'язки між собою, відіграють важливу роль у розв'язанні особистісних проблем, організації роботи на підприємствах, в освітніх закладах, уможливлюють досягнення успіху.

По-друге, це усвідомлена нужденність у досягненнях, у повазі, у визнанні іншими людьми. По-третє, це потреба в самовираженні, тобто у власному зростанні та розкритті своїх потенційних можливостей. В інформаційному соціумі, який активно розвивається, зазначене є невід'ємною складовою процесу самовдосконалення, саморозвитку. По-четверте, це необхідність у захисті від фізичних та інших небезпек навколишнього світу й упевненість у тому, що фізіологічні потреби, які необхідні для виживання людини, будуть задоволені [52].

Спрямованість дій відповідає за дії, реакції людини на вплив середовища (подразники). У процесі індивідуального розвитку особа набуває вмінь, навичок, звичок, компетенцій, через що виникає новий тип активності – інтелектуальна діяльність. Розсудлива поведінка забезпечує усвідомлення нею навколишнього світу і себе та інших людей у ньому. Завдяки свідомості відбувається адаптація особистості до умов існування в суспільстві, тобто процес соціалізації та окультурення. І це зрозуміло, адже сучасне суспільство побудоване з урахуванням соціальних чинників, які є визначальними у поведінці людини, де вона змушена дотримуватися певних поведінкових норм. Тому успіхи її визначаються умінням відповідати цим нормам і співіснувати, спираючись на них. Щодо інформаційного соціуму, то особистість в такому довкіллі може орієнтуватися, оперувати даними на основі використання сучасних ІКТ, подавати інформацію, різні повідомлення у такій формі, щоб це було зрозумілим для всіх. Водночас здатність й уміння використовувати наявні знання для розв'язання прикладних завдань передбачає використання раніше набутого досвіду, певних знань. Розв'язувати поставлене завдання потрібно точно і швидко, не витрачаючи зайвої фізичної і психічної енергії. Цього можна досягти інтелектуальною, логіко-мисленєвою діяльністю, що важлива для аналізу характеру ситуації, розробки сценаріїв розвитку подій та експертного прогнозування. З огляду на це, пропонуємо виокремлювати *суб'єктивну спрямованість.*

Використання комп'ютера і технологій зв'язку для отримання, оцінювання, зберігання, вироблення, представлення й обміну інформаційними даними забезпечує когнітивний розвиток. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій розвиває такі види розумових процесів, як сприймання, пам'ять, уява та логіка. Індивід самостійно формує свої когнітивні здібності через взаємодію з навколишнім середовищем. Отож варто виокремлювати й *особистісну спрямованість* як компонент, що необхідний для розвитку розумових процесів.

Групова спрямованість відповідає за вміння людини визначати завдання та пропонувати способи вирішення для завдань, які стоять перед групою; знаходити інформацію (відомості та дані), багату за змістом. Компетентна особистість повинна вміти оцінювати інформацію, отриману з Інтернет-джерел, відповідно до потреб аудиторії, приймати власні рішення, інформувати та обговорювати свої методи розв'язання проблеми з персоналом тощо. Компетентна особистість здатна визначати зміст поданої інформації, тобто конкретне значення даних і відомостей, у тому контексті, в якому вона зрозуміла для неї за власним переконанням. Якість поданої інформації оцінюється спроможністю задовольнити потреби суб'єктів інформаційних відносин щодо повноти, достовірності, цілісності тощо.

Ділова спрямованість дає змогу людині здобути знання про основні методи роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями. У Всесвітній мережі розміщено різноманітну інформацію з усіх можливих галузей знань та сфер життєдіяльності. Кожний користувач може знайти для себе в мережі необхідну ділову інформацію, яку подано різними аудіо та візуальними формами. Пошук інформації дозволяє знайти багато різних матеріалів з проблеми, ознайомитися з різними поглядами на неї, замислитися над суперечностями, що виникають, стимулює активність і творчий потенціал особистості. Однак основне завдання полягає у власне пошуку потрібних даних для її професійного зростання, бажанні отримати нові знання та навички, які корисні для виконання суспільних завдань.

Здатності особистості уможливлюють критичний погляд і вміння досконало аналізувати різні змістовні літературні дані за допомогою ІКТ. Особистість, упевнена у своїх силах, постійно прагне наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, відповідно вільно керує своєю поведінкою, має високу професійну працездатність, суспільну активність. Така людина спроможна керувати процесом саморозвитку, самовдосконалення, характеризується високим рівнем саморегуляції, урівноваженості та витримки. Як особистість вона здатна висловлювати самостійні судження та проявляти власну позицію щодо застосування

ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

ІКТ, фахово компетентна, що забезпечує успішний перебіг і результативність її діяльності, має позитивний емоційний тонус, почуттєво сприйнятлива, цілеспрямована, наполеглива, ініціативна, рішуча, самостійна, самокритична.

Накопичений різноманітний досвід свідчить про значення і глибину феномену персональної цінності. Усвідомлення й виявлення цінності передбачає тісний взаємозв'язок пізнавальної, емоційно-чуттєвої та вольової сфер діяльності особи. Цінність лише тоді стає домінантою Я, коли постійно спонукає її до відповідних вчинків. Йдеться про вміння планувати власну професійну діяльність, використовувати різні варіанти рішень, збирати та аналізувати інформацію, спираючись на гнучкість інтелекту, наполегливість, готовність діяти відповідно до власних ціннісних орієнтацій. Розвинена особистість готова використовувати у своїй повсякденній діяльності різні засоби інформаційно-комп'ютерних технологій, вирішуючи поставлені завдання. Вона усвідомлює соціальну значущість й особистісну відповідальність за результати своєї праці, необхідність її постійного вдосконалення, прагне виявити свій творчий потенціал, де важливу роль відіграють *життєві цінності.*

Проєктно-поведінковий компонент фахової компетентності доречно охарактеризувати через визначення сформованості професійних планів, чіткості та самостійності, бажання залишатися у професії. Самоповага – це усвідомлення міри привабливості, симпатії, яким володіє одна людина в сприйнятті іншої. Цей показник є характеристикою пережитого, розуміння набутого досвіду, аналізу продуктивності та осмисленості перебігу власного життя.

Емоційно-вольовий компонент професійної ідентичності вказує на емоції та почуття, які виникають у людини стосовно професії і себе в ній, визначає функціональний рівень позитивних емоцій, характеризує прояв вольових якостей. Розвиток вольових сторін особистості і те, як їх усвідомлює сама людина, дозволяє виявити існування стосунків як домінування, так і підпорядкування. Цей показник свідчить про те, чи сприймає суб'єкт свій життєвий шлях з позиції зацікавленості, емоційної насиченості, наповненості змістом, чи має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє повсякдення відповідно до власних цілей і завдань, чи, навпаки, вважає, що життя неможливо контролювати, а тому свобода є примарливим поняттям, майбутнє не підлягає передбаченню.

Комунікативний компонент відповідає за формування навичок спілкування з людьми, участі у спільних бесідах через мережу Інтернет. Потреба у спілкуванні характеризує лише соціальну істоту, тобто людину, і є лише її потребою, котра спонукає належати до певної спільноти; постає з необхідності до співробітництва, прагнення до пізнання та оцінки себе іншими навколишніми, а через них – до самопізнання і самооцінки. Спілкування має регулятивну функцію, яка проявляється у взаємодії людини з іншими людьми. Саме завдяки цій функції воно діє як основний механізм соціально-психологічної регуляції поведінки особистості в соціумі.

Екологічна культура характеризує усвідомлення людиною індивідуальної екологічної безпеки, значущості збереження чистоти навколишнього довкілля, вирішення екологічних проблем, емоційне ставлення до світу, вміння і навички грамотної поведінки у природному середовищі. Реакція організму людини та довкілля на ту чи іншу інформацію не однакова, тому дуже важливим є її якість, змістовна наповненість, походження та кінцева мета. Нормування впливу інформації на оточення і на здоров'я людини є викликом сучасного інформаційного суспільства. Компетентна особистість усвідомлює інформацію як засадничий фактор впливу на її психічне здоров'я, на біологічний організм та є екологічно грамотною, вихованою з позиції глибокої поваги до свого здоров'я і до його збереження.

Компетентна особистість має *правову культуру,* розуміє етику роботи з інформацією, дотримується авторського права, зважає на інтелектуальну власність. Робота з інформацією полягає не тільки у її створенні, збиранні, одержанні, зберіганні, використанні, поширенні, а й в охороні та захисті. Засобами і методами захисту інформації, якими володіє така особистість, є правові і морально-етичні норми та засоби, спрямовані на протидію загрозам дезінформації, зокрема організаційні, технологічні, програмно-технічні. Це забезпечується інформаційною й медіа-грамотністю, алгоритмічним мисленням, навичками безпеки в Інтернеті та кібербезпекою. Загальні етичні принципи (доброта, співчуття, прагнення до справедливості, право на власний світогляд, на безпеку приватної власності) – це, звісно, продукт колективного життєвого досвіду суспільства. Тому правовий компонент тут часто ототожнюється з рівнем загальної культури,

який становить систему цінностей кожного соціуму.

Зміст життя. Розвиток і зміна суспільства спонукає особистість орієнтуватися в багатозначності інформації, вміти користуватися даними за допомогою ІКТ, застосовувати отримані або наявні знання у плинних життєвих ситуаціях. Зміни відбуваються завдяки усвідомленню своїх досягнень і недоліків – тоді особистість прагне до самовдосконалення, самоосвіти і самовиховання. Основою саморозвитку та самовдосконалення особи в цьому разі є намагання йти вперед, увесь час змінювати себе. Самопізнання, мотивація, самопримус, саморегуляція сприяють самовдосконаленню. Саморозвиток людини можливий за умови усвідомлення себе і своєї значущості особисто для себе, а також у ситуації рефлексії зв'язків і взаємодії з іншими членами національної спільноти через засоби інформаційно-комунікаційних технологій.

У сучасному інформаційному суспільстві становлення особистості, здатної до вибору способів саморозвитку, самоосвіти, самореалізації, самоствердження на всіх етапах життєдіяльності, є головним завданням. У результаті саморозвитку вдосконалюються фізичні, розумові та моральні якості людини, її індивідуально-типові характеристики. Водночас самопізнання – один із значущих чинників саморозвитку, що допомагає особі самовизначатися в діяльності, займатися самоутвердженням та застосовувати на практиці свої особистісні можливості. Суспільство потребує особистостей, які спрямовані до інновацій, нововведень, прояву ініціативи, динамічного самозреалізування, готових до безперервної освіти.

Рефлексивний аналіз наукової літератури дає підстави висновувати, що до змісту інформаційної компетентності особистості потрібно долучити такий компонент, як *професійно важливі якості* **[33]**. Очевидно, що в умовах сучасного розвитку науки й техніки вже недостатньо тільки спеціальних знань, а потрібні ще й особистісні якості (М. Нечаєва **[28]**, В. Ядова **[49]** та ін.). Це володіння професійними програмними продуктами, інформаційно-комунікаційними технологіями, а також адекватні цим компетенціям професійні риси, риси-якості особистості: технічного сприйняття, уяви, мислення, навичок емоційно-вольової саморегуляції, організованість, комунікабельність та ін. Важливе значення мають також професійна спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, професійні здібності, системні наукові знання, дії, операції; професійні спостережливість, передбачення й уява. Вони становлять необхідну умову ефективності інформаційної компетентності та професіоналізму **[29; 50]**. Загалом зазначені компоненти належать до загальних, адже вони безпосередньо впливають на розвиток інформаційної компетентності особистості.

Щойно наведений детальний аналіз складових досліджуваної компетентності з урахуванням того, що вони пов'язані один з одним і того, що соціальна значущість компетентності тісно пов'язана з особистісною, компоненти інформаційної компетентності особи об'єднано у блоки – мотиваційно-спонукальний, когнітивно-діяльністний, особистісно-ціннісний та змістовий.

Мотиваційно-спонукальний блок охоплює систему мотивів та спрямованість особистості. Мотивація розвитку інформаційної компетентності особистості – це, по-перше, потреба успішно вирішувати практичні завдання, стійка позитивна мотивація до навчання, інтереси, ідеали фахівця, вищі почуття, переконання в необхідності інформаційно-цифрової грамотності, бажання досягти успіху й показати себе в ній з кращого боку та ін.; по-друге, це прагнення здобути нові знання з основ та методів інформатики та інформаційних технологій; по-третє, спонування до використання наявних знань для розв'язання практичних завдань і професійних проблем.

Когнітивно-діяльністний блок інформаційної компетентності особи містить суб'єктивну, особистісну, групову та ділову види спрямованості. Це знання на предмет використання комп'ютера і технологій зв'язку; застосування комп'ютерів для отримання, оцінювання, зберігання, вироблення, представлення й обміну інформаційними даними, що розвиває такі види розумових процесів, як технічне сприйняття, уява, мислення, сприймання, пам'ять та логіка; навички комунікування з людьми, спілкування й участі у спільних мережах через Інтернет.

Особистісно-ціннісний блок інформаційної компетентності особистості обіймає здатності особистості, проєктно-поведінковий та емоційно-вольовий компоненти, комунікативність та життєві цінності. Він передбачає готовність і здатність до планування власної професійної діяльності, гнучкість розуму та позиції, що означає наявність внутрішньої готовності розглядати різні варіанти рішень, збирати, знаходити та аналізувати інформацію для прийняття

DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03
ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

рішень, проявляти наполегливість у вирішенні завдань у буденній діяльності та повсякденному житті через спілкування (комунікацію); усвідомлення соціальної значущості й особистої відповідальності за результати своєї праці, необхідність її постійного вдосконалення; прагнення розкрити свій потенціал; уміння упевнено, наполегливо і результативно виконувати роботу, спокійно і вільно керувати своєю поведінкою, цілеспрямований розвиток професійної працездатності, активності й саморегулювання, врівноваженості та витримки, рухомого темпу роботи; здатність і використання можливостей самостійного судження, власної позиції у застосуванні ІКТ; спроможність демонструвати почуття, що забезпечують успішність і результативність професійної діяльності; цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, самостійність, самобутність, рішучість, самокритичність, самовладання, самоконтроль. Для цього необхідною умовою є володіння ПК; адекватні вимогам професії риси-якості особистості, а саме навички емоційно-вольової саморегуляції, організованість, комунікабельність та ін.

До складу *змістового блоку* входить екокультура, правова культура та зміст життя. Екологічна культура являє собою певний стиль життєдіяльності людини. Вона спрямована на її взаємовідношення з навколишнім середовищем, що сприяє здоровому способу життя, гарантуванню екологічної безпеки як усієї країни, так і окремих громадян. Екологічна безпека – важливий засіб самоорганізації психічних властивостей людини в умовах конкретного соціуму. В сучасному інформаційному суспільстві вона виражається у спроможності забезпечення особою чистоти й порядку в приміщенні та на робочому місці, контроль дотримання санітарії та гігієни, усвідомлення екологічної безпеки, збереження чистоти навколишнього світу.

Правова культура охоплює знання та розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо); володіння інформаційною й медіа-грамотністю, основами програмування, уміння роботи з базами даних, навички безпекової діяльності в Інтернеті. Людина, у якої розвинутий правовий компонент, має власний світогляд, розуміється на безпеці приватної власності, орієнтується в юриспруденції і проблемному полі сучасного правознавства **[35]**.

Зміст життя інформаційно компетентна особа визначає через оцінювання свого життєвого шляху з урахуванням усіх соціальних досягнень, цілей та їх результатів, а також можливого задоволення після виконання поставлених завдань. Чітке розуміння виконаного, емоційна насиченість результатів, рівень отриманого задоволення є свідченням досягнення мети, оцінювання зробленого, характеристикою вчинків і суспільно корисних діянь. Суб'єктивні переживання, роздуми, співвіднесення з метою, яку було поставлено, підтверджують сформованість уявлення такої особистості про сенс життя.

Окремий блок – це *професійний*, який відповідає за професійно важливі якості особистості. Як довів В. Зазикін, у структурі психологічної готовності до професійної діяльності є складові, тобто інваріанти, які слушно розглядати як базові умови її ефективності й компетентності **[12]**. Причому вони не залежать від виду професійної діяльності. Таким інваріантом є розвинена антиципація, уміння передбачати результат власної праці. Іншими словами, фахівець, який має високий рівень антиципації, тобто володіє здатністю чітко й далеко прогнозувати, навіть незалежно від виду занять, спроможний висувати гіпотези та виконувати свою професійну діяльність більш ефективно. Зокрема, мовиться про навички використання комп'ютера й технологій зв'язку; техніки спілкування з людьми; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, оперувати даними на основі використання сучасних ІКТ, користування отриманими знаннями у практичній діяльності, здатність-уміння подавати повідомлення й дані у зрозумілій для всіх формі та ін. Власне це невеликий перелік тих складових професійно важливих якостей, які мають бути притаманні сучасному фахівцю інформаційного суспільства.

Професія педагога, як відомо, належить до професій вищого типу за ознакою необхідності постійної рефлексії, яка спрямована на утримання у свідомості предмета своєї діяльності (див. В. Шафранов **[47]**). З урахуванням принципу змістового наповнення діяльності педагога (І. Зязюн **[14]**, Н. Кузьміна **[19]** та ін.) з'ясовано, що професійні якості освітянина містять такі елементи: позитивне ставлення до діяльності, професії; адекватні вимогам останніх риси характеру, здібності, темперамент, мотивація; необхідні знання, уміння, навички, компетенції; стійкі, професійні особливості сприйняття, уваги, перебігу емоційних і вольових процесів.

Неодмінним свідомим чинником у житті людини є рефлексія, якою часто нехтують. Щоденна завантаженість справами, безкінечний наплив інформації не залишає часу для додаткових серйозних роздумів про ефективність життя, якість своєї професійної діяльності тощо. Безумовно, кожного дня всі люди роздумовують про те, що відбувалося у їхньому повсякденні. Вони аналізують, що було вдалими чи невдалими протягом дня, що вдалося зробити, а що ні, оцінюють ефективність добору методів і засобів вирішення завдань. Важливим фактором є вирішення не тільки щоденних питань, а й завдань спрямованих на забезпечення ефективності життєдіяльності. У цьому контексті варто звернути увагу на аналіз переваг інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційних технологій тощо. Головна особливість рефлексії – це не спрямованість на інформацію, на процес її отримання. Рефлексія передбачає уміння аналізувати, усвідомлювати свої властивості, якості своєї особистості, пізнавати себе, корегувати власну поведінку та спосіб свого життя **[15]**.

Рефлексивність як властивість індивіда може відображати Я особистості, допомагати усвідомити особливості взаємодії з іншими людьми. У міжособистісних відносинах рефлексія підтримує моральність поведінки індивіда. В. А. Роменець вважає **[37, с. 220]**, що рефлексія – це явище післядії, у ньому виявляється сутність діяння. Здатність людини до рефлексії поєднує особливості поведінки та її уміння керувати своїми вчинками.

ФУНКЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Інформаційна компетентність особистості оприявнюється у виконанні нею низки конкретних функцій. Насамперед варто вказати на *мотиваційно-спрямувальну функцію*, яка виявляється у позитивному ставленні особистості до інформаційного суспільства, інформаційно-комунікаційних технологій; інтересі до Інтернет середовища; у стійкості поглядів на майбутнє тощо. Сюди також входять спрямованість особистості, наявність стійких мотивів, котрі підтримують діяльність, її оперативне пристосування до швидкозмінних умов життя та праці, маркери становлення духовного світу, зміна конформістських, соціально перетворювальних позицій. Ця функція дозволяє особі націлити свою діяльність на задоволення потреб в інформаційному суспільстві. Тому позитивна мотивація – це основа розвитку інформаційної компетентності особистості, яка відіграє провідну роль у підвищенні конкурентоспроможності країни. Ця функція охоплює розуміння та вміння людини використовувати в професійному і повсякденному житті сучасні інформаційні технології, а також здатність сприймати та оцінювати інформацію; вміння виявляти негативні інформаційні впливи та вживати заходи задля їх нейтралізації; рефлексувати достовірність інформації і визначати найбільш прийнятні для конкретної особи методи захисту від небажаних наслідків її застосування.

Когнітивно-сприймальна функція імплікує накопичення знань про інформаційні технології конкретного стану соціального довкілля, про те, як розвиваються суспільство і людина, про результати розвитку групового чи масового суб'єкта. Пізнання, самопізнання людиною самої себе, систематизація знань – важливі характеристики цієї функції, сутність якої полягає у накопиченні знань людьми, умінні використовувати ці знання та вибирати з усіх потоків інформації найбільш оптимальні, виокремлювати відому й нову інформацію, оцінювати її значущість чи другорядність. Це також функція передачі, трансляції нагромадженого соціально-інформаційного досвіду як від попередніх поколінь до наступних, так і обмін внутрішніми цінностями між людьми. Вона виявляється у виборі особистістю змісту навчання, способу освіти й самоосвіти, професійної діяльності шляхом визначення електронних ресурсів, необхідних для освітнього, професійного процесу. Сюди входить і отримання та розповсюдження відомостей про найбільш важливі для людей події. Саме на основі здобутої інформації формується особлива, індивідуальна думка.

Комунікативна функція можлива завдяки обміну інформацією між людьми. Вона є важливою для кожної особи, для суспільства, розвитку мови, для забезпечення інформаційних процесів у різних сегментах громадянського життя. Завдяки комунікативній функції встановлюються контакти людини зі світом, з навколишнім простором, формується її мовленнєва поведінка. У процесі спілкування відбувається обмін уявленнями, ідеями, інтересами, настроями, установками. Носієм комунікативної функції є компонента, що свідчить про активність особистості у "суб'єкт-

DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03
ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

суб'єктних" взаєминах активного обміну інформацією, під час якого спільно осягається предмет спілкування. Якщо це стосується інформаційного середовища, то комунікацію можна представити як "суб'єкт-об'єктні" взаємини. Обмін інформацією передбачає взаємовплив суб'єктів, психологічний вплив на поведінку партнера, яким може бути як особа, так і комп'ютер. Обмін інформацією відбувається за допомогою "паперових" (підручник, навчальний посібник, конспект) та "електронних" (електронні книги, автоматизована навчальна система, засоби телекомунікацій тощо) носіїв інформації.

Нормативно-розвивальна функція містить показники досягнень і розвитку завдяки нормам і вимогам інформаційного суспільства. Вона вимагає дотримування певних моральних норм, юридичних правил у професійній діяльності. На сьогодні порушення авторських прав – одна з актуальних проблем для України. До найбільш масових видів порушень авторського права для вітчизняних науковців є піратство і плагіат. Проблемність захисту авторських прав у найбільш вираженій формі виявляється протягом останнього десятиріччя у сфері Інтернету, що зумовлено відкритістю інформації та об'єктів права інтелектуальної власності, які потрапляють до мережі Інтернет без згоди автора. Найбільш гостро та часто виникають питання відносно порушення авторських прав на інформаційному наповненні сайтів, перш за все текстами, малюнками, фото-, аудіо- та відеоматеріалами. Розвивальна функція стосується використання цілеспрямованих норм і правил поведінки в інформаційному соціумі, а також самостійного та творчого витлумачення вимог, що значуще для саморозвитку особистості.

Операційно-орієнтаційна функція спрямована на формування готовності до професійної діяльності. Вона відповідає за володіння особистістю способами та засобами діяння і водночас за знання та уявлення про саму фахову діяльність. Проте окремі безпосередні знання про способи застосування інформаційно-комунікаційних технологій не забезпечують умінь їх використання в освітній та професійній сферах. Якщо такі знання не будуть спрямовані на професійну діяльність, то вони не будуть проявлятися у відповідних уміннях і компетенціях. Для того щоб знання про прикладне застосування в цій діяльності перетворилися на уміння чи навички, потрібно виробити конкретний спосіб або стиль освітньої роботи, що сприяє розвитку рефлексивної діяльності особистості, систематизації знань і самопізнанню.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

З використанням системно-структурного підходу, що враховує складність цілісної особистості як сукупності взаємозалежних підструктур (С. Максименко [**22**] та ін.), установки особистості, її ставлення, ціннісні орієнтації, комунікативні властивості (О. Вакуленко [**5**] та ін.), запропоновано *структурно-функціональну модель* інформаційної компетентності особистості ***(рис. 2)***.

Підґрунтям як для ефективної життєдіяльності людини, тобто як для розвитку, так і для суспільної адаптивності (Т. Больбот [**4**] та ін.), можуть стати особливості інформаційного суспільства, насамперед зростання ролі інформації у його житті, збільшення кількості людей, котрі використовують інформаційно-комунікаційні технології, підвищення ролі інформаційно-комунікаційних технологій у суспільних та господарських відносинах, спрощення доступу до світових інформаційних ресурсів для задоволення власних потреб (Е. Тоффлер [**43**], Д. Лайон [**20**], В. Коляденко [**18**] та ін.).

Сучасне суспільство потребує компетентної особистості, здатної брати участь у розвитку економіки, науки, культури, освіти, сфери послуг. З огляду на це важливими аспектами шкільної освіти сьогодні є створення сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей учнів, формування навчально-пізнавальної активності, розвитку їхньої творчої самостійності. Звертаємо також увагу на те, що освіта має бути зорієнтована на перспективи розвитку сучасного суспільства із застосуванням найновітніших інформаційних технологій. До того ж створення інформаційного середовища, яке відповідає сучасним вимогам, – одне із основних завдань урядів різних країн для переходу до інформаційного суспільства.

Отже, інформаційно-комунікаційна компетентність займає важливе місце серед рисякостей особистості. Визначається це тим, що саме вона дозволяє їй бути сучасною, активною у інформаційному просторі, використовувати новітні досягнення науки і техніки як у повсякденному житті, так і у своїй професійній діяльності.

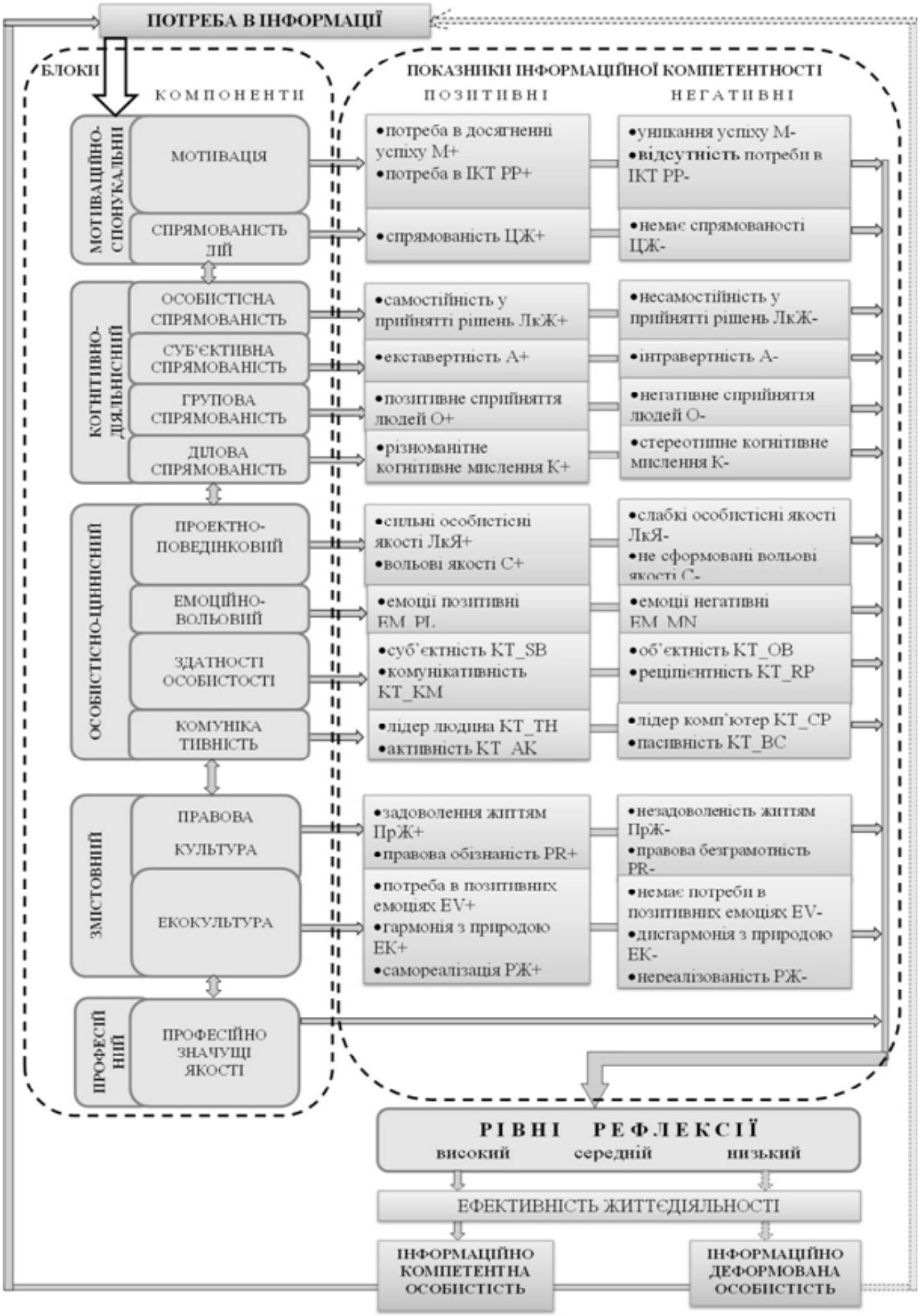

Рис. 2.
Структурно-функціональна модель інформаційної компетентності особистості
(*автори Ю. Максименко, Л. Матохнюк, публічно друкується вперше*)

ISSN 2523-4099 (Online)
ISSN 1810-2131 (Print)
ПсихологіЯ і суспільство

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. За результатами проведеного теоретичного аналізу наукової літератури розкрито сутність основних понять чинного дослідження. Інформація визначена як задокументовані або публічно оголошені відомості, зміст, знання того, про що отримувач довідався у результаті сприйняття та опрацювання певних даних у процесі життєдіяльності. Інформаційне суспільство – це соціум, у якому зосереджено всю сукупність суспільних відносин у різних сферах людської діяльності (політиці, економіці, освіті, культурі, дозвіллі, особистому житті тощо), що відбувається на засадах широкого використання ІКТ, завдяки чому будь-хто має можливість створювати, поширювати та використовувати інформацію як психологічний ресурс для адаптації у соціумі. Компетенція – формально описані вимоги до професійних та інших якостей особистості, що необхідні для виконання певного виду діяльності. Компетентність – інтегрована риса-якість особистості, яка охоплює її спрямованість, професійні знання, уміння й навички, потрібні для успішної діяльності, а також її готовність і здатність до систематичного саморозвитку, самовдосконалення. Ефективність життєдіяльності – це найповніше задоволення людиною життєвих потреб та цілей шляхом обрання нею оптимальної мотивації і шляхів реалізації особистих планів і завдань. Інформаційна компетентність особистості – її спрямованість на забезпечення ефективності життєдіяльності у повсякденні інформаційного суспільства.

2. За допомогою *методу кластерного аналізу* розроблено структурно-функціональну модель інформаційної компетентності особистості, яка містить п'ять блоків (мотивоційно-спонукальний, когнітивно-діяльністний, особистісно-ціннісний, професійний, змістовий), що через рефлексію можуть як сприяти розвитку інформаційної компетентності, так і спричиняти її деформацію.

3. Визначено основні показники інформаційної компетентності особистості, які згруповано в дев'ятнадцять біполярних показників: потреба в досягненні успіху (М+), уникання успіху (М-), потреба в ІКТ (РР+), відсутність потреби в ІКТ (РР-), спрямованість (ЦЖ+), немає спрямованості (ЦЖ-), самостійність у прийнятті рішень (ЛкЖ+), несамостійність у прийнятті рішень (ЛкЖ-), екстравертність (А+), інтравертність (А-), позитивне сприйняття людей (О+), негативне сприйняття людей (О-), різноманітне когнітивне мислення (К+), стереотипне когнітивне мислення (К-), сильні особистісні якості (ЛкЯ+), слабкі особистісні якості (ЛкЯ-), вольові якості (С+), несформовані вольові якості (С-), емоції позитивні (EM_PL), емоції негативні (EM_MN), суб'єктність (KT_SB), об'єктність (KT_OB), комунікативність (KT_KM), реціпієнтність (KT_RP), лідер людина (KT_TH), лідер комп'ютер (KT_CP), активність (KT_AK), пасивність (KT_BC), задоволення життям (ПрЖ+), незадоволеність життям (ПрЖ-), правова обізнаність (PR+), правова безграмотність (PR-), потреба в позитивних емоціях (EV+), немає потреби в позитивних емоціях (EV-), гармонія з природою (ЕК+), дисгармонія з природою (ЕК-), самореалізація (РЖ+), нереалізованість (РЖ-). Встановлено, що типові характеристики біполярних факторів відображають ступінь прояву компонентів у конкретної людини, що дозволяє визначити загальний рівень її інформаційної компетентності як особистості.

4. Доведено, що завдання інформаційної компетентності особистості відображаються в конкретних функціях:

– мотиваційно-спрямувальній (формування позитивного ставлення до інформаційного суспільства, стійких поглядів на майбутнє, спрямування до діяльності на задоволення потреб до інформації; розвиток інтересу до Інтернет-середовища);

– когнітивно-сприймальній (орієнтир на систематизацію знань, на пізнання і самопізнання людиною самої себе; накопичення знань, активізація умінь орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, виявляти і відбирати відому й нову, оцінювати значущу й другорядну);

– комунікативній (спілкування людей і забезпечення інформаційних процесів у науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших сегментах життя; формування активної самостійної і творчої роботи самого суб'єкта, що сприяє інформаційній самореалізації, самоактуалізації);

– нормативно-розвивальній (утвердження системи норм і вимог в інформаційному суспільстві й дотримання норм моралі та права);

– операційно-орієнтаційній (формування готовності до професійної діяльності, володіння особистістю її способами та засобами, навичками добування знань тощо). Вказані

функції визначають траєкторію шляху становлення особистості з урахуванням розвитку її якостей, професійного самовизначення, сформованості мотиваційної сфери, спонукань, усвідомлення суті життя.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть стати вивчення особливостей розвитку інформаційної компетентності особистості в онтогенезі; дослідження основних змін ідентичності особистості за умов впливу інформаційно-комунікаційних технологій; розроблення програми розвитку інформаційної компетентності особи для протидії пропагандистським інформаційним впливам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баловсяк Н. В. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2004. №5. С.21–28.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Сучасна зарубіжна соціальна філософія: хрестоматія; упоряд. В. Лях. Київ, 1996. С. 194-250.
3. Беспалов П. В. Компьютерная компетентность педагога в контексте личностно-ориентированного обучения. *Педагогика.* 2003. №4. С. 45-50.
4. Больбот Т. Ю. Психічні та поведінкові розлади в осіб молодого віку з комп'ютерною залежністю (клініка, корекція та профілактика): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук. Київ, 2005. 36 с.
5. Вакуленко О. В. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості. *Соціальний працівник.* 2005. № 6. С. 14 – 18.
6. Войскунский А. Е. Актуальные проблемы зависимости от Интернета. URL: https://bit.ly/2B1i328
7. Гендина Н. И., Колкова Н. И., Скипор Н. Л. Информационная культура личности: диагностика, технология формирования: уч.-метод. пос. Кемерово: КемГАКИ, 1999. Ч. 1. 146 с.
8. Гордеева А. В. Психологические особенности персонификации компьютера в различных категорий пользователей. *Вестник Харьковского университета.* Харьков, 2002. №550, ч.1. С.58-60. (Сер. Психология)
9. Гудкова Н. М. Модульне навчання у викладанні іноземної мови як один з інноваційних компонентів навчального процесу у вищому навчальному закладі. Режим доступу: https://bit.ly/2CKByfw
10. Дорожкин Е. М., Зеер Э. Ф., Шевченко В. Я. Научно-образовательная панорама модернизации подготовки педагогов непрерывного профессионального образования. *Образование и наука.* 2017. 19 (1).
11. Евладова Е. Б., Логинова Л. Г., Михайлова Н. Н. Дополнительное образование детей: уч. для студ. вузов, пед. училищ и колледжей. Москва: Владос, 2004. 349 с.
12. Зазыкин В. Г., Деркач А. А. *Акмеология.* Москва, 2003. С. 104.
13. Зєєр О. Психология профессионального розвития: уч. пос. для студ. висших науч. зав. Москва: "Академия", 2007. 240 с.
14. Зязюн І. А. Сучасна освіта в контексті гуманістичної філософії. Діалог культур. *Україна у новому контексті: філософія освіти.* Львів, 1999. С. 5- 12.
15. Кандыбович Л.А., Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск, 1976. 176 с.
16. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / Пер. с англ. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
17. Кисла І. Г. Підходи до формування інформаційної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу. *Інформаційні технології в освіті.* 2008. № 2. С. 110-113.
18. Коляденко В. Поняття "інформаційне суспільство" у класичних і сучасних концепціях. URL: https://bit.ly/2JAi6U7
19. Кузьмина Н. В. Способности, одаренность, талант учителя. Ленинград, 1985. 32 с.
20. Лайон Девід. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. Інформація, ідеологія та утопія. URL: https://bit.ly/2CNqHBD
21. Макарова Н. Г. Ценности современной молодежи: психологический аспект. *Система ценностей современного общества.* 2013. №28. С. 117-120.
22. Максименко С. Д. Поняття особистості у психології. *Психологія і особистість.* 2016. № 1. С. 11-17.
23. Максименко Ю.Б. Комп'ютерна діагностика у психології. *Психологія і суспільство.* 2007. №4. С.56-72.
24. Масуда Е. Информационное общество как постиндустриальное общество. Москва, 1997.
25. Матохнюк Л. О. Indicators and level of personal information competency. Virtus: Scientific Journal; Editor-in-Chief M.A. Zhurba – November. 2018. № 28. P. 85-89.
26. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. Москва: Прогресс, 1966. 462 с.
27. Махмурян К.С. Методика формирования профессиональной компетенции учителя иностранного язика: монография. Москва: Аркти, 2005. 156 с.
28. Миролюбов А. История отечественной методики обучения иностранным языкам. Москва: Ступени; Инфра-Москва, 2002.
29. Нечаева Н. А. Общие жизненные установки молодежи: их роль в семейных и гендерных представлениях. *Петербургская социология сегодня.* 2018. Вып. 9. С. 6-26.
30. Новикова А.А. Интеграция обучения медиаграмотности в систему образования. Журналистика 2004: *СМИ в многополярном мире.* Москва: МГУ, 2005. С. 338-339.
31. Павлюк Р. О. Віртуально-навчальне іншомовне середовище освітніх систем сучасного інформаційного суспільства: монографія. Київ, 2011. 183 с.
32. Пересторонина И. Л. Особенности формирования профессиональной компетентности будущего учителя при изучении второго иностранного языка. Научное исследование и российское образование: идей и ценности 21 века. Мат. 6-й междисц. н.-пр. конф… 3-4 апреля 2003 года; сост. Фанькина Н.В. Москва: АПК и ПРО, 2003. С. 177-181.

33. Петухова Л.Є. Теоретико-методологічні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів: дис. … доктора пед. наук: 13.00.04/ Херсонський державний університет. Херсон, 2009. 564 с.

34. Плохих В. В. Психология временной регуляции деятельности человека : монография. Донецк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 411 с.

35. Пометун О., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник. Київ: А.С.К., 2006.

36. Про інформацію: Закон України за станом на 01.01.2017, N 48, ст. 650. Верховна Рада України. Київ. URL: https://bit.ly/2sMlCon

37. Проворов А.С., Смолянинова О.Г. Интеграция образовательных программ КГУ и базовой университетской гимназии №1 "УНИВЕРС". Тезисы Всеросс. н.-пр. конф. "Актуальные проблемы интеграции средней и высшей ступеней региональной системы непрерывного образования". Тамбов, 2001. С. 42-43.

38. Роменець В. А., Маноха І.П. Історія психології XX століття: навч. пос. Київ: Либідь, 1998. 992 с.

39. Санникова О. П. Конгруентність як інтегральна властивість особистості психолога. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України та ДВНЗ "Запорізький національний університет". 2012. № 2. С. 36-41.

40. Скачек Л.М, Пакриш О.Є., Кудінов В.А., Смаглюк В.М., Хахановський В.Г. Інформаційні технології в науково-педагогічній діяльності. 2017. Том 1. С. 80.

41. Соловова Е. Н., Боголепова С. В. Современные подходы к определению профессиональной квалификации преподавателя иностранного языка. *Иностранные языки в школе.* 2017. № 4. С. 36-45.

42. Софронова В. А. Формирование исследовательской компетентности учащихся старших классов в условиях профильного обучения. Наука вчера, сегодня, завтра: сб. ст. по мат. II междунар. науч.-пр. конф. Новосибирск: СибАК, 2013. С. 112-116.

43. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. URL: https://bit.ly/2CNrbYn

44. Тоффлер Е. Третя Хвиля: пер. з англ. А. Євса. Київ: Вид. дім "Всесвіт", 2000. 480 с.

45. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва: Аспект-Пресс, 2004. 400 с.

46. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2016. 378 с.

47. Хаяши Ю. 2008. Ежегодник; гл. ред. Э. В. Молодякова. Москва: Аиро – XXI, 2008. 312 с.

48. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование.* 2003. № 2. С. 58–64.

49. Шафранова В. Роль інноваційного розвитку у стійкості підприємства. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 8. С. 22-25.

50. Юферева А. С. Средства массовой информации как институт политической коммуникации в условиях интернета. *Вестник Волжского университета им. ВН Татищева.* 2017. №2 (3).

51. Ядов В. А. Социология Ядова: методологический разговор. [Избранные труды В.А. Ядова] / ФНИСЦ РАН; ред.-сост., авторы предисл.: Е.Н. Данилова, Л.А. Козлова, П.М. Козырева, О.А. Оберемко. Москва: Новый хронограф, 2018. URL: https://bit.ly/2WgHpCh

52. Яковенко С.І., Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: вид: Паливода А. В., 2011. 252 с.

53. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. URI: http://hdl.handle.net/11213/7668

54. Davis R. A. A cognitive behavio ral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior.* 2001.V. 17. №2. P. 187–195.

55. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Europe Commission Joint Research Center. Institute of Prospective Tdechnologies Studie European Union, 2012. 92 p.

56. Hamburger Y. A., Ben Artzi E. The relationship between extraversion and neuroticism and the different uses of the Internet. *Computers in Human Behaviour.* 2000. V. 16. P. 441–449. (Гамбургер Ю.А., Бен Арцзі Е. Information Literacy Competency Standards for Higher Education URL: http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm.

57. Key EU. Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – Brussels: European Commission, 2005.

58. Markauskaite L., Goodwin N., Reid D., Reimann P. Modelling and Evaluating ICT Coerces for Pre-service Teachers: What Works and How it Works? Informatics Education – The Bridge between Using and Understanding Computers. Ed.by V.Dagiene, R.Mittermeir: ISSEP. Vilnus. 2006. P. 242-254.

REFERENCES

1. Balovsyak N. V. (2004). Informatsiyna kompetentnist fakhivtsya. Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity. 5, 21–28 [In Ukrainian].

2. Bell D. (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva // Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiya. Khrestomatiya / Uporyad. V. Lyakh. Kyiv, 194-250 [In Ukrainian].

3. Bespalov P. V. (2003). Kompyuternaya kompetentnost pedahoha v kontekste lychnostno-oryentyrovannoho obuchenyya. Pedahohyka. 4, 45-50 [In Russian].

4. Bolbot T. Y. (2005). Psykhichni ta povedinkovi rozlady v osib molodoho viku z kompyuternoyu zalezhnistyu (klinika, korektsiya ta profilaktyka): avtoref. dys. na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata medychnykh nauk. Kyiv. 36 s. [In Ukrainian].

5. Vakulenko O. V. (2005). Zasoby masovoyi informatsiyi yak osoblyvyy chynnyk vplyvu na formuvannya sposobu zhyttya osobystosti. Sotsialnyy pratsivnyk, 6, 14–18 [In Ukrainian].

6. Voyskunskyy A. E. Aktualnye problemy zavysymosty ot Ynterneta. URL: https://bit.ly/2B1i328 [In Russian].

7. Hendyna N. Y., Kolkova N. Y., Skypor N. L. (1999). Informatsyonnaya kultura lychnosty: dyahnostyka, tekhnolohyya formyrovanyya: uchebno-metodycheskoe

posobye. Kemerovo : KemHAKY. CH. 1. 146 s. [In Russian].

8. Hordeeva A. V. (2002). Psykholohycheskye osobennosty personyfykatsyy kompyutera v razlychnykh katehoryy polzovateley. Vestnyk Kharkovskoho unyversyteta. Khar-kov. №550, ch.1, 58-60. (Ser. Psykholohyya) [In Russian].

9. Hudkova N. M. Modulne navchannya u vykladanni inozemnoyi movy yak odyn z innovatsiynykh komponentiv navchalnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi. Rezhym dostupu: https://bit.ly/2CKByfw [In Ukrainian].

10. Dorozhkyn, E. M., Zeer, E. F., & Shevchenko, V. YA. (2017). Nauchno-obrazovatelnaya panorama modernyzatsyy podhotovky pedahohov nepreryvnoho professyonalnoho obrazovanyya. Obrazovanye y nauka, 19(1). [In Russian].

11. Evladova E. B., Lohynova L.H., Mykhaylova N.N. (2004). Dopolnytelnoe obrazovanye detey: uchebnyk dlya stud. VUZov, ped. uchylyshch y kolledzhey. Moskva: Vlados. 349 s. [In Russian].

12. Zazykyn V. H., Derkach A. A. (2003). Akmeolohyya. Moskva. S. 104 [In Russian].

13. Zyeyer O. (2007). Psykholohiya profesiynoho rozvytku: navch. pos. dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Moskva: Akademiya. 240 s. [In Ukrainian].

14. Zyazyun I. A. (1999). Suchasna osvita v konteksti humanistychnoyi filosofiyi. Dialoh kultur. Ukrayina u novomu konteksti: filosofiya osvity. Lviv. S. 5-12 [In Ukrainian].

15. Kandybovych L.A., Dyachenko M.Y. (1976). Psykholohycheskye problemy hotovnosty k deyatelnosty. Minsk. 176 s. [In Russian].

16. Kastels M. (2000). Informatsyonnaya Epokha. Ekonomyka, obshchestvo y kultura / Per. s anhl. Moskva: HU VSHE. 608 s. [In Ukrainian].

17. Kysla I. H. (2008). Pidkhody do formuvannya informatsiynoyi kompetentnosti vchytelya zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu. Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti, 2, 110-113 [In Ukrainian].

18. Kolyadenko V. (2004).Ponyattya "informatsiyne suspilstvo" u klasychnykh i suchasnykh kontseptsiyakh. URL: https://bit.ly/2JAi6U7 [In Ukrainian].

19. Kuzmyna N. V. (1985). Sposobnosty, odarennost, talant uchytelya. Lenynhrad. 32 s. [In Russian].

20. Layon Devid. Informatsiyne suspilstvo: problemy ta ilyuziyi. Informatsiya, ideolohiya ta utopiya. URL: https:// bit.ly/2CNqHBD [In Ukrainian].

21. Makarova, N. H. (2013). Tsennosty sovremennoy molodezhy: psykholohycheskyy aspekt. Systema tsennostey sovremennoho obshchestva, (28), 117-120 [In Russian].

22. Maksymenko S. D. (2016). Ponyattya osobystosti u psykholohiyi. Psykholohiya i osobystist, 1, 11-17 [In Ukrainian].

23. Maksymenko Y.B. (2007). Komputerna diagnostyka u psyhologii. Psyhologiya I suspilstvo, 4, 56-72 [In Ukrainian].

24. Masuda E. (1997). Ynformatsyonnoe obshchestvo kak postyndustryalnoe obshchestvo. Moskva. [In Russian].

25. Matokhnyuk L. O. (2018). Indicators and level of personal information competency. Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M.A. Zhurba – November, 28, 85-89 [In English].

26. Makhlup F. (1966). Proyzvodstvo y rasprostranenye znanyy v SHA. M.: Prohress. 462 s. [In Russian].

27. Makhmuryan K.S. (2005). Metody formuvannya profesiynoyi kompetentnosti vchytelya inozemnoyi movy. Monohrafiya. Moskva: Arkty. 156 s. [In Ukrainian].

28. Myrolyubov A. (2002). Istoriya vitchyznyanykh metodiv navchannya inozemnykh mov. Moskva : Kroky; Infra-M. [In Russian].

29. Nechayeva N.A. (2018). Zahalni zhyttyevi pozytsiyi molodi: yikh rol u simeynykh ta hendernykh uyavlennyakh. Peterburzka sotsiolohiya sohodni, 9, 6-26 [In Ukrainian].

30. Novikova A. A. (2005). Intehratsiya navchannya mediahramotnosti v systemu osvity. Zhurnalistyka 2004: Media u bahatopolyarnomu sviti. Moskva: MDU, 338-339 [In Ukrainian].

31. Pavlyuk R.O. (2011). Virtualno-osvitnye inshomovne seredovyshche osvitnikh system suchasnoho informatsiynoho suspilstva: monohrafiya. Kyyiv. 183 s. [In Ukrainian].

32. Perestoronina I.L. (2003). Osoblyvosti formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnoho vchytelya z vyvchennya druhoyi inozemnoyi movy. / Naukovi doslidzhennya ta rosiyska osvita: ideyi ta tsinnosti 21 stolittya. Pratsi 6-yi mizhdystsyplinarnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi aspirantiv ta zdobuvachiv. 3-4 kvitnya 2003 r. / Uklad. Fankina NV M .: APK i PRO, 177-181 [In Ukrainian].

33. Petukhova L.Y. (2009). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya informatsiynykh kompetentnostey maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: dys. ... doktor ped. Nauk: 13.00.04 / Khersonskyy derzhavnyy universytet. Kherson. 564 s. [In Ukrainian].

34. Plokhykh V.V. (2011). Psykholohiya chasovoyi rehulyatsiyi diyalnosti lyudyny: monohrafiya. Donetsk: LANDON-XXI. 411 s. [In Russian].

35. Pometun O., Pyrozhenko L. V. (2006). Suchasnyy urok. Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: naukovyy metod. posibnyk. Kyiv: A.S.K. [In Ukrainian].

36. Pro informatsiyu: Zakon Ukrayiny vid 01.01.2017, N 48, stattya 650 / Verkhovna Rada Ukrayiny. Kyyiv. URL: https://bit.ly/2sMlCon [In Ukrainian].

37. Provorov A.S., Smolyaninova O.H. (2001). Intehratsiya navchalnykh prohram K·HU ta bazovoyi universytet·skoyi himnaziyi №1 "UNIVERS" // Tezy Vserosiyskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi "Aktualni problemy intehratsiyi serednoho ta vyshchoho rivniv rehionalnoyi systemy bezperervnoyi roboty osvita". Tambov, 42-43 [In Ukrainian].

38. Romenets V. A., Manokha I.P. (1998). Istoriya psykholohiyi XX stolittya. K yiv: Lybid. 992 s. [In Ukrainian].

39. Sannikova O.P. (2012). Konhrehentsiya yak nevid'yemna vlastyvist osobystosti psykholoha. Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny ta Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu Zaporizkyy natsionalnyy universytet, 2, 36-41 [In Ukrainian].

40. Skachek L.M., Pakrysh O.Y., Kudinov V.A., Smahlyuk V.M., Khakhanovskyy V.H. (2017). Informatsiyni tekhnolohiyi v naukovo-pedahohichniy diyalnosti, Tom 1, 80 [In Russian].

41. Solovova E.N., Boholepova S.V. (2017). Suchasni pidkhody do vyznachennya profesiynoyi kvalifikatsiyi vchytelya inozemnoyi movy. Naukovo-metodychnyy zhurnal "Inozemni movy v shkoli". Zasnovnyk Ministerstva osvity Rosiyskoyi Federatsiyi. Moskva. № 4. S. 36-45 [In Ukrainian].

42. Sofronova V. A. (2013). Formyrovanye issledovatelskoy kompetentnosty uchashchykhsya starshykh klassov v uslovyyakh profylnoho obuchenyya. Nauka vchera, se-hodnya, zavtra: sb. st. po mater. II mezhdunar. nauch.-prakt.

konf. Novosybyrsk: SybAK, 112-116 [In Russian].

43. Spirin O. M. Informatsiyno-komunikatsiyni ta informatychni kompetentnosti yak komponenty systemy profesiyno-spetsializovanykh kompetentnostey vchytelya informatyky. URL: https://bit.ly/2CNrbYn [In Ukrainian].

44. Toffler, Elvin (2000). Tretya Khvylya / 3 anhl. per. A. Yevsa. K.: Vyd. dim Vsesvit. 480 s. [In Ukrainian].

45. Uebster F. (2004). Teorii informatsyonnoho obshchestva. M.: Aspekt-Press. 400 s. [In Russian].

46. Khayashi Y. (2008). Ezhehodnik / hl. red. E. V. Molodyakova. – M.: Ayro – KHKHI, 312 s. [In Russian].

47. Furman A.V. (2016) Ideya I zmist profesiynoho metodologuvannya. Ternopil: Ekomomichna Dumka. 378 s. [In Ukrainian].

48. Khutorskoy A. V. (2003). Klyuchevye kompetentsyy kak komponent lychnostno-oryentyrovannoy paradyhmy obrazovanyya. Narodnoe obrazovaniye, 2, 58–64 [In Russian].

49. Shafranova V. (2018). Rol innovatsiynoho rozvytku u stiykosti pidpryyemstva. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 8, 22-25 [In Ukrainian].

50. Yufereva A. S. (2017). Sredstva massovoy ynformatsyy kak ynstytut polytycheskoy kommunykatsyy v uslovyyakh ynterneta. Vestnyk Volzhskoho unyversyteta ym. VN Tatyshcheva, 2(3) [In Russian].

51. Yadova V. A. (2018). Sotsyolohyya Yadova: metodolohycheskyy raz·hovor. [Izbrannye trudy V.A. Yadova] / FNYSTS RAN; Red.-sost., avtory predysl.: E.N. Danylova, L.A. Kozlova, P.M. Kozyreva, O.A. Oberemko. M.: Novyy khronohraf. URL: https://bit.ly/2WgHpCh [In Russian].

52. Yakovenko S.I., Moroz L.I. (2011). Profesiyno-psykholohichnyy treninh: pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakl. K. : vyd: Palyvoda A. V. 252 s. [In Ukrainian].

53. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. URI: http://hdl.handle.net/11213/7668 [In English].

54. Davis, R. A. (2001). A cognitive behavio ral model of pathological Internet use. Computers in Human Behavior, V. 17, 2, 187–195 [In English].

55. Ferrari A. (2012). Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. – Europe Commission Joint Research Center. Institute of Prospective Tdechnologies Studie European Union. 92 p. [In English].

56. Hamburger, Y. A., Ben Artzi, E. (2000). The relationship between extraversion and neuroticism and the different uses of the Internet.Computers in Human Behaviour. V. 16, 441–449. (Hamburher, Y.A., Ben Artszi, E. (2000). Information Literacy Competency Standards for Higher Education URL: http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm. [In English].

57. Key E.U. (2005). Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – Brussels: European Commission, 2005 [In English].

58. Markauskaite L., Goodwin N., Reid D., Reimann P. (2006). Modelling and Evaluating ICT Coerces for Pre-service Teachers: What Works and How it Works? // Informatics Education – The Bridge between Using and Understanding Computers / Ed.by V.Dagiene, R.Mittermeir: ISSEP. Vilnus. pp. 242-254 [In English].

АНОТАЦІЯ

Максименко Юрій Борисович, Матохнюк Людмила Олександрівна.

Концептуальна модель інформаційної компетентності особистості.

У статті інформаційна компетентність визначається як спрямованість особистості на забезпечення ефективності життєдіяльності в інформаційному суспільстві, яка являє собою інтегральну рису-якість як цілісну динамічну систему особистісних здатностей, котрі дозволяють свідомо і творчо проєктувати та здійснювати свою професійну діяльність. Відштовхуючись від ідеї компонентного складу інформаційної компетентності обґрунтовано дев'ятнадцять біполярних показників інформаційної компетентності особистості. Встановлено, що їх типові характеристики відображають ступінь прояву окремих психоінформаційних компонентів у конкретної людини, що дозволяє визначити загальний рівень її інформаційної компетентності як особистості. Кластерний аналіз дав змогу згрупувати показники у компонентний склад зазначеної компетентності, який охоплює мотивацію, спрямованість дій, суб'єктивну, особистісну, групову та ділову види спрямованості, проєктно-поведінковий, емоційно-вольовий компоненти, технічні здатності особистості, життєві цінності, комунікативність, професійно важливі якості, еко- та правову культуру. Відповідні компоненти об'єднано у блоки – мотиваційно-спонукальний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-ціннісний, змістовий, які тісно взаємопов'язані між собою і сукупно забезпечують виконання особистістю своїх функцій: мотиваційно-спрямувальної, когнітивно-сприймальної, комунікативної, нормативно-розвивальної, операційно-орієнтаційної. Доведено, що саме вони визначають траєкторію шляху становлення особи з урахуванням розвитку її рис-якостей, професійного самовизначення, мотиваційної сфери, плетива спонукань, усвідомлення суті життя. Аргументовано, що наявність рефлексії передбачає вміння аналізувати, усвідомлювати свої властивості, особистісні якості, пізнавати себе, корегувати свою поведінку та перебіг власного життя. Зважаючи на результати досліджень В. Роменця, П. М'ясоїда, А.В. Фурмана, рефлексія розглядається як явище післядії, у якій виражається сутність діяння. Здатність людини до рефлексії поєднує особливості поведінки та її уміння керувати своїми вчинками, а у міжособистісних стосунках підтримує моральність соціальної діяльності. Використанням системно-структурного підходу, що враховує складність цілісної особистості як сукупності взаємозалежних підструктур (установки, ставлення, ціннісні орієнтації, комунікативні властивості тощо), запропонована авторська структурно-функціональна модель інформаційної компетентності особистості, що має евристичний пояснювальний та інтерпретаційний потенціал.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, особистість, компетентність, функції інформаційної компетентності, інформаційно компетентна особистість, інформаційно деформована особистість, рефлексія, структурно-функціональна модель.*

ANNOTATION

Yurii Maksymenko, Liudmyla Matohniuk.
Conceptual model of personality's information competence.

Analysis of scientific literature, generalization of information about information competence of the individual gives grounds to define it as the orientation of the individual to ensure the effectiveness of life in the information society, which is an integral quality of personality, holistic, dynamic system of personal abilities that allow consciously and creatively define and carry out . Based on the analysis of the scientific literature, expert data and taking into account the idea of the component composition of information competence (N. Balovsyak, A. Khutorsky, I. Kisla, R. Pavlyuk, etc.), nineteen bipolar indicators of information competence of the individual are determined. It is established that the set of their typical characteristics reflect the level of manifestation of components in a particular person, which allows to determine the general level of information competence of the individual. Cluster analysis allowed to group indicators into the component composition of information competence of the individual, which includes motivation, direction of action, subjective, personal, group and business orientation, project-behavioral, emotional-volitional components, personality abilities, life values, communication, professionally important qualities , eco- and legal culture. Relevant components are grouped into blocks: motivational-motivational, cognitive-activity, personal-value, meaningful. These components are closely interconnected and together ensure that the individual performs its functions: motivational and directional; cognitive-perceptual; communicative; regulatory and developmental; operational orientation. They determine the trajectory of the path of formation of personality, taking into account the development of its qualities, professional self-determination, motivational sphere, motivations, awareness of the essence of life and so on. It is established that the presence of reflection presupposes the ability to analyze, realize one's qualities, personal qualities, know oneself, correct one's behavior and way of life (M. Dyachenko, L. Kandybovych, etc.). Given the results of the study of V. Romenets and A. Furman, we believe that reflection is a phenomenon of aftereffect, which expresses the essence of the action. A person's ability to reflect combines the characteristics of behavior and his ability to control their actions, and in interpersonal relationships supports the morality of behavior. Using a system-structural approach that takes into account the complexity of the whole personality as a set of interdependent substructures (S. Maksymenko and others), personality attitudes, attitudes, value orientations, communicative properties (O. Vakulenko, etc.), a structural-functional model is proposed information competence of the individual.

Key words: *personality, competence, functions of information competence, information-competent personality, information-deformed personality, reflection, structural-functional model.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Полунін О.В.,
д. психол. н., проф. Шандрук С.К.

Надійшла до редакції 21.08.2020.
Підписана до друку 29.09.2020.

Бібліографічний опис для цитування:
Максименко Ю.Б., Матохнюк Л.О. Концептуальна модель інформаційної компетентності особистості. *Психологія і суспільство.* 2020. №3. С. 82-103. DOI: https://doi.org/10.35774/pis2020.03.082